

TAPOLCZAI BERTALAN OKLEVÉL-FORMULÁI A XIV. SZÁZADBÓL.

Közli: FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.

Az újabb oklevéltani kutatások kiváló előszeretettel foglalkoznak a formula-gyűjtemények kérdésével; az okokkal, melyek keletkezésüket előidézték; összeállítójuk egyéniségével; a formulák tényleges használatával, iparkodván kimutatni azok nyomait reánk maradt oklevelek szövegében.

Egész irodalom az, melyet a pápai Liber diurnus, a frank Markulf-féle formulák stb. felől összeírtak; s mily tanulságos e formulákból meríthető anyag, eléggé bizonyítja Rockinger munkái.

A „summa dictandi“-k bevezették a kancelláriai, notáriusi pályára készülők az oklevél-írás elemeibe; azoknak irányadó elveit azután azon kancellária szabályai módosították, melynek szolgálatába az illető jelölt lépett; s a rendelkezésre álló hivatalos formula-gyűjtemények megadták egyes esetekre a követendő mintát.

Ez oklevél-formulák tényleg létezett, valósággal expediált oklevelekről készültek; melyeknek az által adták meg a formszerűséget, hogy belőlök minden személyre, időre, helyre való vonatkozást elhagytak; sőt magából az oklevél contextusából is csak azt tartották meg, a mi általános és nem egy speciális esetre vonatkozó. A szerint azután, a mint többet vagy kevesebbet tartottak meg az oklevél speciális vonatkozásaiból, a formulák is vagy az oklevelekhez állanak közelebb, vagy a szigorú formulaszerűség bennök a túlnyomó.

Ilyes gyűjtemények vagy hivatalos czélokra készültek, minőnek látszik például az a XIV. századi gyűjtemény, melyet Kovachich „Formulae solennes styli“ czimű kiadványában „Anonymi ars notarialis“ czime alatt közzétett. Vagy egész magántermészetű a formulák összeállítása, a nélkül, hogy a compiler azok szélesebb körben való elterjedését tűzte volna ki céljául. Ilyen azon kisebbszerű gyűjtemény, melynek ismertetése jelen sorok feladata. Az összeállító ügylátszik tisztán magánhasználatára szerkesztette e gyűjteményt, melyet saját származási helyére vonatkozó vagy ugyanazon vidéken létezett oklevelekből állított egybe, miként ez az alábbiakból kiderül. Az egyes formulák természetéből kétségtelenül kitűnik, hogy azok valósággal létezett oklevelekből készültek, sőt írójuk azok olvasásában nem is lehetett igen erős, mert nem egyszer akadunk olvasási és illetőleg másolási hibákra. És épen ezért, mert kétségen fölül áll az, hogy alapjukat oklevelek, valósággal megtörtént jogesetek képezik, s ezeknek ketteje — két házassági válópör — hazai házassági jogszolgáltatásunk kiválóan érdekes emléke, melyek méltóan csatlakoznak az „Anonymi ars notarialis“-ában található hasonló jogi esetekhez,¹ megérdemli az eddig ismeretlen formula-gyűjtemény, hogy azt részletesebben ismertessük.

* * *

A Sz. Benedekrendiek admonti apátságának könyvtárában van egy XIV. századi kézirat; könyvtári száma N° 800; 138. gondnélkül írott negyedretű papirlevelet tartalmaz. A kézirat tartalma vegyes; írója *Tapolczai Bertalan*, ki Bécsben, hol a felsőbb iskolákat látogatta,² fejezte be compilatioját 1385-ben. A könyv valósággal compilatio, még pedig — úgy látszik — az egyetemi előadások után készült; úgy hogy a kézirat már ma-

¹ Kovachich, Formulae solennes styli 79 és köv. II.

² Megjegyezzük, hogy e név a bécsi egyetem régibb matriculáiban e korban elő nem fordul. Említetik a tanulók sorában 1383-ban Paulus de Topolcza és Gregorius de Topolcza; 1393-ban Franciscus de Tapulcza; 1423. Johannes de Tapocza; 1434—1438-ban Johannes de Tapolcza; 1446-ban Bartholomeus de Tapolcza; de sem a legutóbbi, sem az előbbiek a mi Tapolczai Bertalanunkkal azonosak nem lehetnek. (Schrauf K. úr szíves közlése).

gában azért is, mert fogalmat ad XIV. századi egyetemi tan-
könyvek természetéről, kiváló érdekű.

Tartalma a következő :

1—18 levél. Computusi szabályok, versek stb.

19—24 lev. Naptár (január hava hiányzik). A magyar-
országi szentek közül előjönnek: sz. László jún. 27-én, sz.
István aug. 20-án, Emericus dux Hungariae nov. 5-én stb.

25—40^a. Computus Cyrometalis. Végén e colophon: *Expli-
cit computus Cyrometalis per manus Bartholomei de Thapolcha,
finita ante festum Marie Magdalene proxima quinta feria, sub
anno domini M^o.CCC^o.85°. in Julio 13° kalendis.*

40^b—42^b. Computus manualis metricus. Colophonja: *Expli-
cit computus manualis metricus per manus cuiusdam studentis
de Thapolcha anno domini M^o.CCC^{mo}.LXXX^{mo}. quinto, in vigi-
lia beate Marie virginis in Augusto 19° kalendas.*

Explicit computus manualis
metricus per manus cuiusdam studentis
de Thapolcha anno domini
M^o.CCC^{mo}.LXXX^{mo}. quinto
in vigilia beate Marie virginis
in Augusto 19° kalendas

43^a—54^a. Computus ecclesiasticus. Colophonja: *Explicit
computus ecclesiasticus per manus Bartholomey de Thapolcha,
finitus Wiene in dominica proxima ante festum sancty Lauren-
tii, anno domini 1385°. in mensy Augusto primo idus.*

Explicit computus ecclesie
 sub manu Bartholomei
 de thapolcha sub anno domini
 millesimo prima ante bellum
 sty laurencij anno dñi MCCC
 1384 In mensis augusti primo?

54^b. tiszta.

55^a—71^a. Opus super manualem compotum. Colophonja: *Explicit opus super manualem compotum per manus Bartholomei de Thapolcha sub anno domini millesimo CCC^{mo}. LXXX^{mo}. quinto in mense Septembry.*

71^b. Nehány XV. századi jegyzet más kézzel írva.

72^a—107^a. Summa Raimundi. ¹ Colophonja: *Explicit Summa Remundi per manus Bartholomei de Thapolcha anno domini M^{mo}. CCC^{mo}. LXXX^{mo}. quinto* (elejéről néhány levél hiányzik). Raimundus Summája hexameterekbe van szedve s az egyes sorok közt glossák olvashatók.

107^b—115^b. Commentarius super quedam s. scripture loca.

116—132^b. Opus utile super penitentialem. Végén: *Heu male finivi, quia scribere non bene scivi.*

133. tiszta.

134—137. *Magyar oklevél-formulák.* Összeállítójuk és írójuk, mint az írásvonásokból kitűnik s mint az oklevelek dunántúli vonatkozásaiból gyanítható, szintén Tapolczai Benedek, ki azonban e részt nem a kézirat többi tartalmával egyidőben, hanem vagy előbb vagy utóbb írta, mire az előbbtől különböző tinta színe mutat.

138. Vegyes feljegyzések.

* * *

¹ Raimundus de Pennaforte híres Summája.

E vegyes tartalmú kéziratnak, melynek nemcsak másolója, hanem összeállítója — mondhatni szerzője — hazánkfia volt, mi XIV. századi irodalmunk történetéhez is érdekes adalék, kivált vége érdekel, mely harmincznégy — egymással legnagyobbbrészt tárgyi összefüggésben levő — oklevélből álló formula-gyűjteményt tartalmaz.

E sorozatnak összeállítója kétségtelenül saját használatára, tanulási és gyakorlati czélokból szedte össze az okleveleket, s azokat sebtében, írási és olvasási hibákkal telten lemásolá. A szöveg hibás voltából ítélve, a másoló — kétségtelenül Tapolczai Bertalan — sem az oklevelek olvasásában nem volt járatos, sem a latin nyelvnek nem volt teljes birtokában; mi mind arra mutat, hogy e gyűjteményt tanuló korában szerzé egybe.

A szövegnek sok helyt értelmetlen volta még a gyakran teendő emendatiók által sem enyészik el; de e hiány a gyűjtemény érdekes voltán azért csorbát nem üt, s az hazai jogszolgáltatásunk legkiválóbb emlékeihez méltán csatlakozik.

Mielőtt a gyűjtemény koráról, az egyes oklevelek személyi, helyi vonatkozásairól s a kiválóbbak érdekességeiről való nézetünket röviden elmondanók, közöljük a gyűjtemény teljes — a lehetőségig javított — szövegét.

I. Házassági válópör „impedimentum dirimens impotentiae“ miatt.

1.

(1.) *Benedek székes-fejérvári esperes előtt János neje Agatha, férjét a házassági kötelességek elmulasztásával vádolja.*

Nos Benedictus plebanus de tali archidiaconusque Albensis damus pro memoria, quod uxor Johannis de villa Senging ad nostram accedens presentiam, materiam questionis voce querelosa protestatus est per hunc modum dixisset porrigendam¹, ut idem Johannes suus legitimus vir matrimonialiter non viveret, et vero thoro coniugali ea non uteretur, et eam innumem et innocentem plagis, verberibus afficeret incessanter, eam respuens cum concubinibus et illicitis mulieribus et omnia sua bona consumeret continue sue domus, et postquam ab eo ducta et copulata sibi fuisset,

¹ Zavaros mondat, a másoló kétségtelenül kihagyott valamit.

intacta ab eo, in pristina virginitate, emergente iam tertio anno, actenus permansisset etc.

2.

(2.) *Benedek fejeóári esperes meghagyja Miklós (de villa Senging) plébánosnak, hogy Jánost a nejéhez való visszatérésre bírja rá.*

Benedictus plebanus de *tali* archidiaconusque Albensis Regalis discreto viro et honesto Nicolao sacerdoti de *tali* since-ram in domino karitatem. Uxor Johannis parochiani tui dixit porrigendam voce querulosa ¹ frequenter nobis adiecit, ut idem Johannes suus legitimus vir eam sperneret et secundum legem Romanam ² cum ea non viveret; sed alimenta domus sue no[to]rio silentio cum indecentibus mulieribus consumeret imprudenter, et in preiudicium ³ suum sibi . . . . ⁴ concubinam preferret. Igitur discretioni tue precipimus per presentes, quatenus statim, visis presentibus, ad Johannem tuum parochianum, ut teneris, accedere velis, et eum salubri consilio consulen[do] amoneas, ut derelicta filia Veneris seu fornicationis, ad verum et legitimum suum thorum redire debeat.

3.

(3.) *Miklós plébános jelenti az esperesnek, hogy János az ő intelmeinek nem engedett; a további teendőkre nézve utasítást kér.*

Viro discreto et honesto domino suo Benedicto plebano de *tali* archidiaconoque Albensi Regali, Nicolaus sacerdos de *tali* orationes in domino sempiterno. Noverit vestra discretio, statim receptis litteris vestris, ad Johannem meum parochianum accessisse, et eum consilio cum salubri amonitione, placabili in deo, coarctasse, et super facto articulo mihi inno[ta]to singillatim ⁵ ey expresso non modicum redarguisse; que singula idem Johannes audire, veluti dure cervicis attervatus (*sic*) more serpentis obdu-

¹ Eredetileg hibásan *kerosa*, querulosa helyett. Különben az egész mondat zavaros, valami az író tollában maradt.

² A »ius canonicum« ezen korban szokásos kifejezése.

³ A szövegben hibásan *preuidencium*.

⁴ A kézirat széle levágtatván, egyes szótagok hiányzanak; innen az alábbi hézagok és bekerített szótagok.

⁵ A szövegben *sigillatum*.

rantibus (*sic*) aures suas, monita mea in nullo acceptavit, nec salubribus consiliis meis aquiescere voluit. Ig[itur] quid in eo sit faciendum, vestra gratia dignetur arbitrari.

4.

(4.) *Benedek esperes meghagyja Miklós plébánosnak, hogy Jánost tanuk előtt még egyszer intse meg, s ha nem enged, egyházi interdictum alá vesse.*

Benedictus plebanus de *tali* etc. Ex litterarum tuarum insinuatione contigit percepisse, ut Johannes tuus parochianus tuum per consilium contra suam uxorem se emendare non curasset, nec ad eam redire voluisset; super quo adhuc tue discretioni precipimus, ut assumptis tecum tribus vel quatuor personis idoneis, coram quibus salubre consilium ad suum legitimum thorum redeundo pretendere velis; qui si non aquieverit, ex tunc eum publice festivis diebus, amonitione prehabita, ad vestris (*sic*) interdicere debeas, nec ey sacramenta ecclesiastica, que demeruit, ministrare facias, donec ad verum redierit suum tho[rum].

5.

(5.) *Miklós plébános jelenti az esperesnek, hogy Jánost tanuk előtt megintette, ez azonban ezzel semmit sem törödvén, a plébános további utasítást kér.*

Noverit vestra discretio, me statim, [receptis] ¹ litteris vestris, sub testimonio proborum virorum ad Johannem meum parochianum accedisse, et eum salubri consilio amonuisse; qui quidem Johannes proterve respondendo, in nullo paruit, sed magis malitiam et vitium in suam uxorem retorquendo, exclamabat addiciens, ut legitimo thoro habilis non [sit], ² et se misccere cum ea nequiret; ob hoc neque interdicto ecclesiastico curaret. Ygitur quid de huiusmodi factionibus et prolationibus sit faciendum, in arbitrio vestre discretionis terminetur.

6.

(6.) *Benedek esperes megróvja Miklós plébánost, hogy ezt az ügyet halogatja, s meghagyja neki, hogy Jánost rögtön idézze meg.*

Benedictus plebanus de *tali* archidiaconusque Albensis Regalis etc. Nicolao sacerdoti de *tali* dilectionem omnimodam. De

¹ E szó hiányzik.

² Hiányzik.

tuo statu temporalis non modicum ammiramur et amirari non sufficimus, quia nos per diversas tuas litteras disimulare de die in diem velis et te ipsum in hac similiter fatigare. Quare precipimus tibi per presentes, ut statim, acceptis presentibus, ad Johannem tuum parochianum velis declinare, et coram testibus idoneis contra suam uxorem eundem Johannem ad [nost]ram cites¹ presentiam ad terminum competentem; post hec diem citationis, terminum assignatum et nomen citati vel nomina citatorum solus in persona referre vel in tuis litteris velis renuntiare.

7.

(7.) *Miklós plébános jelenti az esperesnek, hogy hívét, Jánost, az esperes elé megidézte.*

Domino suo Benedicto de *tali* Nicolaus sacerdos de *tali*, capellanorum suorum humillimus, orationes in domino etc. Vestra noverit discretio, me statim, visis vestris litteris, ad Johannem meum parochianum propria in persona accessisse,² et in die concussionis ovorum³ eundem sub testimonio virorum idoneorum contra Agatam suam uxorem ad vestram presentiam iure responsurum citasse, secundam feriam scilicet infra diem⁴ rogationum pro termino comparendi eidem assignasse.

8.

(8.) *Benedek esperes a János és neje Agatha közt folyó házassági ügyet azon okból, mert az előbbi rokonainak tanácsa nélkül e fontos ügyben válaszolni nem akar, elhalasztja.*

Nos Benedictus plebanus de *tali* archidiaconusque Albensis Regalis damus pro memoria, quod cum secundum continentiam priorum litterarum nostrarum citatoriarum Nicolay sacerdotis de *tali*, Johannes de eadem contra suam uxorem feria secunda infra diem rogationum comparere coram nobis debuisset responsurus, ipso termino adveniente, partibus coram nobis comparentibus,

¹ A szövegben *citatis*.

² A szövegben hibásan *accesse*.

³ Hibásan *morum*; a szöveg leírója e ritkán előjövő kortani meghatározást nem értette, innen a hiba. »Dies concussionis ovorum« (tojás összetörés napja) alatt husvét utáni első vagyis Quasimodo vasárnapra következő hétfő értendő. V. ö. Századok 1877. 539 l.

⁴ Hibásan *dierum*.

eadem Agata contra Johannem suum virum respondit per hunc modum, ut eam vero et legitimo thoro non conservaret, et ab eodem in reddendo mutuo debito, postquam ducta fuisset, esset omnino intacta, in pristina virginitate actenus confitens (*sic*), et alimenta sue domus ac alia elenodia muliebra secum adducta vendens, die et nocte cum concubinis consumeret, et eandem verberibus diris afficiendo. Cuius propositum idem Johannes grave et enorme sentiens, absque consilio suorum proximorum respondere noluit. Nos vero eandem causam ad quindenae datarum presentium partibus coram nobis comparendi peremptorie duximus prorogandam.

9.

(9.) *Benedek esperes előtt János saját nejét Agathát a házas életre alkalmatlannak mondja; mire az esperes, nem akarván e fontos ügyben mások tanácsa nélkül határozni, annak folytatására újabb határnapot tűz ki.*

Quod cum secundum continentiam priorum litterarum nostrarum prorogatoriarum Johannes de *tali* die ab . . . iecta (*sic*) sue coniugi coram nobis debuisset respondere; ipso termino adveniente, idem Johannes personaliter coram nobis astans, respondit per hunc modum, ut alimenta sive bona sue domus cum indecentibus mulieribus non consumpsisset, nec eam diris verberibus afficisset, sed cum ea se commisscere non posse, cum (?) eo quod viri consortio non esset habilis; et alta voce contra eam proclamans, dixit eam membro genitali carere. Nos vero assertionem eiusdem audientes, decrevimus iudicantes, ut idem Johannes met duodecim debeat se *tali* die expurgare, quod eam verberere non afficisset et bona sue domus cum concubinis non consumpsisset; super eo articulo, quod membro genitali careret, propter arduitatem cause sine consilio decretalis et seniorum iuris peritorum respondere non vallentes, ad quindenae datarum presentium duximus prorogandam.

10.

(10.) *Benedek esperes előtt János tizenketted magával esküt tesz, hogy nejével rosszul nem bánt s vagonát nem tékozolta el.*

Quod cum secundum continentiam priorum litterarum nostrarum depositionalium sacramenti Johannes de *tali* contra Agatam suam uxorem *tali* die debuisset deponere sacramentum,

ipso termino adveniente, ydem met duodecim se expurgavit in sacramento, ut debebat.

11.

(11.) *Benedek esperes János azon vádjára, hogy neje a házas életre alkalmatlan, négy tisztességes öreg asszony által történendő vizsgálatot rendel el.*

Quod cum secundum continentiam priorum litterarum nostrarum prorogatoriarum *tali* die ad obiecta Johannis contra suam uxorem ante finale iudicium impendere debuissimus,¹ tandem ipso termino adveniente, simulcum senioribus nostris capellanis iurisperitis, una nobiscum assedentibus, decrevimus iudicantes, ut XII° die datarum presentium quatuor matrone tempore discretionis existentes intuitu priorum oculorum [ipsarum] eandem Ag[atam] debeant examinare, utrum ipsa fuerit thoro maritali habilis, nec ne, pariter et probare.

12.

(12.) *Benedek esperes előtt a vizsgálatlaltal megbizott négy öreg asszony Agathát a házas életre alkalmatlannak nyilvánítja, mire az ügy ismét újabb határnapra tüzetik ki.*

Quod cum secundum continentiam priorum *etc.* prorogatoriarum *tali* die appositioni Johannis contra suam uxorem decisionem finalem impendere debuissimus, ipso termino adveniente, quator testes matrone tempore discretionis existentes, ad hoc electe, personaliter coram nobis astantes, prius iuramento corporali ab eis exacto, concorditer responderunt, ut Agatam uxorem Johannis diutius scrutando intuitis luminum priorum ipsarum, viciatam et penitus viri consortio inhabilem invenissent, nec virgas viriles in matrices introire non posse. Quo audito idem Johannes exclamavit, amplius sine matrimonio se non posse continere, sed divino arbitrio filios et filias ad divinum cultum velle procreare. Nos vero de tali casu subtilius volentes arbitrari, ad tricesimum² diem datarum presentium causam ipsius Johannis duximus prorogandam.

¹ A szövegből valami hiányzik.

² A szövegben *triginta*.

13.

(13.) *Benedek esperes Jánost nejétől Agathától azon okból, mert ez utóbbi házasság életre alkalmatlan, elváltatja s a házasságoknak új házasság kötésére jogot ad.*

Nos Benedictus plebanus etc. significamus tenore presentium, quibus expedit, universis, quod cum secundum continentiam priorum litterarum nostrarum prorogatoriarum *tali* die proclamationi Johannis de *tali* contra suam uxorem satisfactionem impendere debuissimus, ipso termino adveniente, ipsis Johanne ¹ et Agata sua coniuge personaliter coram nobis comparentibus, unacum iuris peritis in sede tribunali nobiscum assidentibus, quia ipsam Agatam ² evidenti testimonio aprobatam invenimus viciatam, propagationem prolis edere minime vellentem, nec ipsum Johannem suum virum in fornicationis labe submittere phas esset; igitur ex canone sacro instructi, ipsum Johannem de *tali* a predicta Agata condam sua uxore disiungimus, separamus pariter et divurtiamus; dantes eidem presentibus auctoritatem, ut quampiam voluerit, sibi matrimonialiter in coniugem aligare, liberam et securam coram facie ecclesie solemniter ducendi habeat facultatem; ipsa vero Agata ³ cuicunque legi legaliter voluerit, similiter se applectendi habeat devotionis sue facultatem.

14.

(14.) *Benedek esperes meghagyja Miklós plébánosnak, hogy hívét Jánost egykori neje Agatha ellen, ki magát orvosi segítség közbejöttével a házasság életre immár alkalmasnak mondja, idézze meg.*

Benedictus plebanus etc. Nicolao sacerdoti de *tali* sinceram in domino karitatem. Tuam karitatem requirimus per presentes et nichilominus damus in mandatis, quatenus statim, visis presentibus, Johannem tuum parochianum, contra Agatam condam suam uxorem, diu ab eo diurtiatam, ad nostram presentiam citare debeas sine mora ad terminum competentem in iure responsurum; quia ipsa Agata oraculo audaci protestatur, ut suo

¹ A szövegben hibásan *ipsius Johannis*.

² A szövegben *causam*, különben az egész mondat zavaros.

³ A másoló itt és a következő oklevélben kétszer hibásan *Agnes*-t ír.

membro genitali intervento medicamento officio succurrisset (*sic*),¹ filios et filias divino nutu posse procreare; et post hec diem citationis et terminum assignatum in tuis litteris nobis et discere nobis. . . .²

15.

(15.) *Benedek esperes előtt a volt házaselek megjelenén, Agatha magát immár a házasi életre alkalmasnak nyilatkoztatja, mire az esperes elrendeli, hogy magát négy tisztességes öreg asszony vizsgálatának vesse alá.*

Damus pro memoria *etc.* Nicolaus sacerdos de *tali*. Johannes de *tali* contra Agatam suam quondam uxorem *tali* die coram nobis comparere debuisset; ipso termino adveniente, partes coram nobis comparuerunt, ut debebant; eadem Agata contra eundem Johannem condam suum virum in figura iudicii respondit et proclamavit per hunc modum, ut suo membro genitali opitulamine suorum proximorum suarum rerum medicamentum invenisset, thoro maritali se habilem, filios et filias divino . . . nutu posse procreare prosperitati, voce alegabat; et quod diurtium inter ipsam celebratum esset indignum et iniustum. Quod propositum audientes, decrevimus et commissimus, ut *tali* die quatuor matrone tempore discretionis existentes, sicut condam, ita et nunc, examinare teneantur Agatam³ supradictam.

16.

(16.) *Benedek esperes a négy öreg asszony véleménye alapján, hogy Agatha immár a házasi életre alkalmas, őt ismét férjével Jánossal összeköti, s Jánosnak Elenával azóta kötött házasiágát felbontja.*

Quod cum secundum continentiam priorum litterarum *etc.* Agata uxor Johannis comprobatione quattuor matronarum, utrum thoro maritali esset habilis, nec ne, debuisset examinari, ipso termino adveniente, quattuor honeste domine vel matrone, ut puta tempore discretionis existentes, coram nobis astantes, eandem Agatam intuitu oculorum, iuramento corporali deposito, habilem

¹ A szöveg zavaros.

² A többi hiányzik.

³ A szövegben ismét hibásan *Agnetem*; a másoló a következő oklevélben is kétszer Ágnest ír Agata helyett.

consortio viri, liberos posse procreare atestaverunt. Et quia in sacris canonibus cautum esse cognovimus, ut prima coniugia secundis preferentur nuptiis, iuxta illud, quos deus iunxit, homo non separet: igitur eandem Agatam Johanni totiens dicto, primo suo viro, commisscere, adunary pariter et coniungi, non obstante seu contradicente Elena altera sua uxore, cui presentibus auctoritatem, cuicumque voluerit, matrimonialiter se coniungi duximus facultatem.

17.

(17.) *Benedek esperes azon okból, mert János első neje Agatha immár a házas életre alkalmasnak találtatott, felbontja Jánosnak Elenával kötött második házasságát; szabadságot adván Elenának új házasság kötésére.*

Tenore presentium etc. Quamvis Elena filia talis Johanni de tali legitime coram facie ecclesie extitisset in matrimonium copulata; tamen quia Agata¹ prima uxor eiusdem Johannis ob quendam suum defectum legitime esset repudiata, nunc viri consortio se habilem manifestis inditiis invenisset, et quia prima coniugia secundis preferuntur nuptiis, ut habetur Canonⁱ XXX. questionum quinto, igitur eandem Agatam eidem Johanni, primo suo marito adunantes, ipsi vero Elene auctoritatem presentibus concessimus, ubicunque locorum et cuicumque legitime se voluerit adiungi, et matrimonium liberam et securam nubendi habeat facultatem, ab eodem Johanne legitime eandem Elenam diurtiando.

II. H á z a s s á g i v á l ó p ö r a j e g y e s e l t ű n é s e ,
illetőleg „impedimentum ligaminis“ miatt.

18.

(1.) *Miklós plébános tudósítja Benedek fejérvári esperest, hogy előtte Péter comes és leánya Margaretha előadták, hogy ez utóbbinak jegyese János már hét éve nyomtalanul eltűnt; egyúttal útasítást kér, mi lenne ez ügyben teendő.*

Viro discreto et honesto domino suo B. archidiacono de tali, Nicolaus sacerdos de tali orationum suffragia devotarum. Petrus vir nobilis, meus patronus, pluries cum filia sua honesta

¹ A másoló ez oklevélben is mindig *Agnes*-t ír.

et nubili¹ constituta etate ad me accedens, materiam questionis per hunc modum porrigens, quod Johannes filius *talís* filiam suam predictam, coram facie ecclesie sponsatam, clandestine relinquens, recessisset, et plus quam septem anni preterissent, quod neque virgo iuvenem, neque iuvenis virginem ab eo tempore potuissent revidere, neque vivus idem iuvenis neque incolumis usque audiri potuisset; et ne ipsa virgo, utputa nubili dudum existens etate, possit pereclitari; petens de hoc licito medicamento, remedio oportuno provideri. Unde quid sit de huiusmodi casu agendum, in vestris litteris cupio de hoc edoceri. Cetera idem comes Petrus vobis enarrabit.

19.

(2.) *Benedek esperes útasítja Miklós plébánost, hagyáná meg Péter comesnek, hogy leánya eltűnt jegyesét az ország határain mindenütt köröztesse; az eredményről pedig tudósítsa őt.*

Benedictus archidiaconus de *tali* etc. sibi dilecto Nicolao sacerdoti de *tali* dilectionem ac sinceram in domino karitatem. Ex relatione comitis Petri et insinuatione tuarum litterarum contingit nos percepisse, Johannem sponsum [filie]² eiusdem Petri, clandestine abscessisse,³ cuius revolutio septennalis iam dudum preterisset. Igitur statim, visis presentibus, eidem Petro iniungas, ut per quequam confinia regni eundem Johannem suum sponsum vel personaliter vel [per]⁴ suum quemlibet fidelem requirere faciat vel velit; et diligenter suscitando, quid actum de eo fuerit, vel que indicia eius mortis seu vite investigata comprobantur, in litteris fidedignis nobis referre debeas, et de hoc litteras tuas eodem Petro efficaciter dare debeas.

20.

(3.) *Püspöki körlevél az ország összes püspökeihez és papjaihoz, hogy ha az eltűnt Jánost megtalálják, őt egyházi úton jegyeséhez visszatérni kényszerítsék.*

Venerabilibus in Christo patribus et dominis suis archiepiscopis, vicariis eorundem, archidiaconis, plebanis, sacerdotibus,

¹ A szövegben *nobili*; úgyszintén alább is.

² E szó a másoló tollában maradt.

³ Azaz *abscessisse*.

⁴ Hiányzik.

quibuslibet rectoribus ecclesiarum, quibus presentes ostenduntur, benedictionem paternam cum amicitia pleniori. Quia Johannes filius *talis* de *tali* callida . . . . ex suggestione antiqui serpentis relictam Margaretham¹ filiam comitis Petri de *tali* coram facie ecclesie in ecclesia sancti Georgii martiris de *tali* subarratam,² diu vacabundus absessisset, cuius revolutio septennalis iam dudum preterisset, nec alibi comparere voluisset, vestre paternitatis amicitie denotamus, et in Christo karitatem presentibus amonemus et in domino exortamur, quatenus ut ubicunque idem Johannes³ per Johannem proximum eiusdem virginis, exhibitorem presentium, inventus fuerit, ex tunc per censuram ecclesiasticam eundem Johannem ad sponsam suam redire compellatis, vel quid de eo forte factum fuerit, in vestris litteris nobis rescribere non indignemini.⁴

21.

(4.) *András püspök tudósítja János püspököt, hogy a körözött János nem rég elhunyt, jegyese Margaretha tehát új házasságra léphet.*⁵

Venerabili in Christo patri Johanni divina providentia episcopo de *tali*, Andreas eadem⁶ gratia episcopus de *tali* sinceram in domino karitatem. Noverit vestra paternitas, quendam iuvenem, filium *talis* de *tali*, quam quem (*sic*) litteras vestre paternitatis P. de *tali*, exhibitor presentium, super facto contractionis matrimonii filie sue nobis exhibuerunt (*sic*), nuperrimis diebus viam carnis universe ingredi, et per magistrum N. nostrum capellanum⁷ in ecclesia *tali* ecclesiastice sepulture traditum fuisse, sicud (?) deo placuit; igitur vestra auctoritate filiam eiusdem P., per mortem sic a suo dissolutam sponso, alii nubere legitime nubere

¹ A szövegben *Agatam* áll, de alább a jegyes neve többnyire *Margaretha*.

² A szövegben *subarrantam*.

³ A szövegben hibásan *Nicolaus*.

⁴ A szövegben hibásan *dignemini*.

⁵ Ez egész oklevél szövege igen kuszált, látszik, hogy a másoló nem érté tartalmát.

⁶ A szövegben *Andre eandem*.

⁷ A szövegben ily érthetetlenül: *per maximum N. nostri capellany*.

(*sic*), non [ob]stante eficacione aliquali, permittatis circa lator presentium (*sic*).¹

22.

(5.) *Miklós plébános tudatja Benedek esperessel, hogy Péter comes az ország határain mindenütt kereste leánya eltűnt jegy-sének nyomát, de sehol reá nem akadt.*

Discreto viro et honesto B. archidiacono de *tali* etc. Nicolaus sacerdos de *tali* etc. Noverit vestre discretionis dominatio, comitem P., exhibitorem presentium, mediantibus litteris vestris confinia regni Hungarie et spatia non minus pluribus diebus et horis etiam rediendo, Johannem suum sponsum (*sic*) pergirasse (?), et nullum penitus inditium seu vestigium eidem suspicaci vel mortis indagasse, et ad propria sua spe frustrauctibus (*sic*) redisse. Igitur quid de huiusmodi factionibus et casibus sit peragendum, per vestram [dominationem],² de hoc cupimus edoceri.

23.

(6.) *Benedek esperes meghagyja Miklós plébánosnak, hogy Jánost elhagyott jegyese ellenében három egymás után következő vasárnapon nyilvánosan idézze meg.*

Benedictus archidiaconus de *tali* etc. Dilecto sibi Nicolao sacerdoti de *tali* dilectionem sincere karitatis. Quia per insinuationem tuarum litterarum et relatione comitis Petri Johannes sponsus diucitius ubique locorum scrutando diligentius quesitus reperiri nusquam valisset, certo certius duximus percipiendum; igitur volentes iure ecclesiastico procedere, tibi firmiter precipimus per presentes, quatenus statim, visis presentibus, a dominica proxima per tres sibi sequentes dominicas eundem Johannem filium *talis* contra nobilem dominam puellam filiam *talis* ad octavas *talis* festi, quem terminum pro primo, secundo et tertio termino peremptorie eisdem assignamus, in ecclesia publice edicto evocare et citare ad nostram presentiam debeas contra predictam puellam responsurum, et post hoc seriem totius facti nobis vel solus sub tua persona referas, vel certius litteris renuntiare (*sic*).

¹ Talán: *circulatori presentium*?

² Hiányzik.

24.

(7.) *Benedek esperes meghagyja Miklós plébánosnak, hogy Jánost, kinek atyja és testvére hüllenség bűnébe estek és kinek holléte ismeretlen, elhagyott jegyese Margaretha ellen három egymás utáni vasárnapon nyilvánosan idézze meg.*

[Benedictus archidiaconus] *etc.* dilecto sibi Nicolao sacerdoti de *tali etc.* Nobilis puella Margaretha filia [*talis de tali*] missis decentibus nuntiis nobis est conquesta, ut infra septennialium tempore constituta sponsalia pater suus inter ipsam et Johannem filium ¹ *talis* contrahi fecisset, ita quod post hec nec illum iuvenem vidisset, et patri ac aliis proximis, in quantum potuit, semper [sibi] non placere reclamavit; et ipsi nuntii dixerunt et etiam per ydoneas personas nos certificaverunt, ut pater et frater ipsius iuvenis propter infidelitatem regis notam infidelitatis incurrentes, possessionibus et bonis eorum privatis seu amissis, essent mortui, et nunc ubi esset ipse iuvenis, nesciretur; petens nos, ecclesiastico iudicio sibi subveniri. Igitur nos ipsos iuvenem et puellam volentes ad iudicium ecclesiasticum evocare, precipimus tibi per presentes, quatenus dominica proxima post tres dominicas subsequentes post missarum solempnia publice edicto ad *talem* terminum, quem sibi pro primo, secundo et tertio assignamus, ipsum iuvenem contra nobilem puellam citare debeas, ut quod iustum fuerit, iure canonico terminetur, et post hec seriem . . . . (*sic*).

25.

(8.) *Miklós plébános jelenti Benedek esperesnek, hogy Jánost Margaretha eltűnt jegyését háromszor megidézte, ki azonban az idézésre nem jelent.*

Discreto viro et honesto domino *etc.* Nicolaus sacerdos de *tali*, imperio vestre discretionis obtemperare, ut tenetur, cupiens, statim receptis vestris litteris, tribus dominicis subsequentibus post solempnia missarum publice edicto ecclesiastico coram parochinalibus meis pallam Johannem de *tali* condam sponsum ² *talis* contra Margaretam filiam *talis* ad vestram presentiam noviter responsurum duxi citandum ad octavas *talis* festi pro primo

¹ Hibásan *fliam*.

² Hibásan *sponsam*.

secundo et tertio termino eidem committendo; qui quidem Johannes neque venit, neque misit aliquem pro se responsalem, nec aliquod indicium eius vite vel mortis potuit resciri pro veritate. Igitur quid de hoc sit faciendum, in arbitrio vestre discretionis et dominationis relinquatur etc.

26.

(9.) *Benedek esperes Jánost, Margaretha jegyesét, ki nyomtalanul eltűnve, többszörös idézésre sem jelent meg, jegyesétől elváltatja, és szabadságot ad Margarethának, hogy új házasságra léphet.*

Tenore presentium etc. Quod cum Johannes filius talis, quondam sponsus talis, diu per eum Nycolaum¹ patrem talis virginis ubique terrarum, mediantibus nostris litteris requisitus, nusquam reperiri valuisse; et tandem veledetur (sic) iure ecclesiastico procedere, tribus terminis in parochia, ubi propriam patriam prius habere sperabatur, publice edicto per Nicolaum sacerdotem eiusdem parochie citatus contra Margaritam puellam, suam condam sponsam, filiam talis, neque comparuisset, neque aliquem pro se misisset, nec post trinam citationem eidem factam de ea veritate, utrum vivus an mortuus esset, constitisset, prout per litteras Nicolay sacerdotis de eadem parochia, nobis delatas,² plenius . . . . .³ informati. Igitur nos, ne ipsa virgo, utputa nubili⁴ etate existens, valeat deludi; et ne tacita veritate matrimonium eiusdem ulterius prolongaretur, ex dato Canone ipsam predictam Margaretam diurtiamus a predicto Johanne et pariter disiungimus separantes, eidemque presentibus dantes auctoritatem, ut cuicumque voluerit, legitime matrimonialiter adiungi, ut supra.

27.

Magyar Pál gimesi várnagynak temesmegyei birtokain lakozó népek kériu urokat, hogy Miklós nevü tisztjét, ki jogait lábball tiporja és öket javaikból kipusztítja, mozdítsa el.

Domino ipsorum benefactori, magistro Paulo Magar dicto,

¹ Előbb Margaretha atyja: Petrus.

² L. a megelőző oklevelet.

³ Egy szó helye üresen hagyva, úgy látszik, a másoló nem tudta elolvasni.

⁴ A szövegben *nubili*.

castellano de Gimus, universitas divitum et pauperum intra (*sic*) Themes in suis tenutis existentium obsequia perpetue fidelitatis. Quod quia Nicolaus vester officialis in medio [nostri] ¹ non ut verus iudex, sed ut secundus Amon tyranidem suam exercendo, quosdam ex nobis indebite captivando, quosdam affigendo, alios suis bonis spoliando, panes nostros, videlicet materiam vinearum dilapidando seu destruendo, clausulas molendinorum deruendo, sata nostra per suas equatias depascendo, a silvis et usibus litterarum ² nostrarum ab antiquo possessorum inhibendo, omnia ³ in preiudicium ⁴ nostre libertatis exercendo, maxime ad vestram(?) in vestris litteris nobis rite et rate concessam penitus violendo, et cetera mala indicibilia, que vobis rescribere suderamus, super nos peregissem, ita quod viti a necessitate et [compulsi?] super faciem vestre possessionis nullomode amplius manere valeamus. Unde rogamus vestram dominationem, ut si vultis super nos dominari, ex tunc eundem Nicolaum de medio nostri ex . . . . ., et alium nobis melius locare dignemini, alioquin tam necessitate coartati . . . . . domino nostro regi propallantes, et alienis locis nostrum statum requirere non postponemus.

28.

Magyar Pál gimesi várnagy tudatja a temesi birtokain lakozó népekkel, hogy Miklós nevű tisztjét, ki őket annyit sanyargatta, körükből elmozdította és helyébe Pétert küldi.

Magister Paulus dictus Magar, castellanus de Gymus, fidelibus suis divitum et pauperum intra Themes in suis thenutis existentibus dilectionem omnimodam. Quia visis et intellectis vestris necessitatibus, in litteris nobis directis, per Nicolaum nostrum officialem sine scitu nostro vobis perpetratis, non modicum extitimus perturbati. Vestre inractioni igitur compatientes, igitur eundem N. ob merito suorum scelerum de medio vestri et ipso officialatu cum robore sue faciei duximus penitus eximendum, ita tamen, quod de omnibus minis et dampnis cuicumque vestrorum illatis omnimodam emendam facere teneatur; et etiam

¹ A szövegből hiányzik.

² Talán inkább *libertatum*.

³ Kétszer.

⁴ A szövegben *previdentium*.

Petrum virum ydoneum, utique nostrum familiarem, ex consensu domini regis, exhibitorem presentium, in medium vestri pro iudice duximus destinandum, quem honorifice acceptando pertractetis. Commisimus enim, ut in omnibus (?) libertatibus vestris illese iam (?) de presenti vos conservare debeat. Si quid vero in preiudicium vestre libertatis idem agere conaretur, ex tunc donec ad audientiam nostram pervenerit, eundem interdicendi ab illo suo actu vobis presentibus dedimus auctoritatem.

29.

M. iskolamester meghívja Pétert egykori tanítványát lakodalmára.

Discreto viro et honesto, sincere sibi fratri predilecto, magistro Petro scolastico de [tali], suo condam discipulo, magister rector scholarum de tali sincere fraternitatis et honoris continuum incrementum. Quia absque tripli (?) statu salvandarum quisquam non contingit salvari, ut in divina edocemur pagina; et nunc nos unum statum iustorum, scilicet matrimonium bonum, elegissemus; igitur vestre karitatis fraternitatem, dudum inter nos radicatum, de qua nullatenus diffidimus, petimus per presentes, quatenus in quindenis festi Pasce proxime venturis ad sollempnitatem nostrarum nuptiarum, quas deo permittente celebrare intendimus, venire vestra gratia fraternali proponatis. Nil est nobis vestra carius fraternitate cum sola vestra simus indignantes persona; non enim arbitramur vos de illis, de quibus ecclōga dicitur: Est enim amicus et socius mense, in tempore autem necessitatis et prosperitatis non apparebit.

30.

Péter iskolamester tudatja M. egykori tanítójával, hogy akadályozva lévén lakodalmán megjelenni, maga helyett testvérét küldi.

Discreto viro et honesto magistro M. rectori scholarum de tali, quondam suo benefactori, P. scolasticus de tali sincere reverentie et honoris continuum incrementum. Audito solemni (?) vestro proposito et statu, animus noster magno (?) perfusus gaudio, letitia iocunditatis ex . . . , sed quia prepediente arduo et presenti negotio civitatis, videlicet in exactione cal . . . domini regis omnino perpediti, personaliter, ut debebamus, ad sollempnitatem vestrarum nuptiarum, ut requirimus, ¹ igitur vestri gratia

¹ A szövegben úgy látszik kihagyások vannak, mert zavaros.

nobis egre non feratis, talem non voluntate obmissam, sed ecce Nicolaum nostrum fratrem, exhibitorem presentium, cum honore . . . . . exhibito ob solempnitatem vestrarum nuptiarum duxi destinandum; sed quia adhuc statum iustorum similiter non elegimus, igitur nobis de statu eligendo vestrum maturum consilium nobis renuntiare fraternaliter, quid ad modum con. . . . ., vestri gratia velitis.

31.

M. iskolamester P. és N. színészeket, kik az ő lakodalmán a derűtséget igen előmozdították, Magyar Pál gimesi várnagy figyelmébe ajánlja.

Nobili viro et honesto suo domino benefactori, magistro castellano de Gymus, magister M. de *tali* scolasticus de *tali* ad omnia genera suorum preceptorum se indefessum. Magnifica fiducia ad vestram confidens paternitatem, que me a primevo etatis paternali confovit genua intuitu licet modice cervici¹ P. et N. ioculatores, exhibitores presentium, qui in sollempnitate nostrarum nuptiarum plausus letabundos iocundosque honores pre aliis exhibuerunt duxi destinandos, quos respectu nostrorum servitiorum in futurum, vobis exhibendorum iuxta decentiam vestre dominationis ad me gaudio et letitia perfusos remuneratos vestri gratia benignitate remittatis, ut hec et alia vestra beneficia, vita mea comite, sim perpetuus vobis obligatus *etc.*

32.

Dénes bán P. hivének, egy falu alapítására alkalmas lakatlan területet adományoz.

Nos Dionisius banus tenore presentium significamus, quibus expedit, universis, quod nos consideratis in (*sic*) circumspectis multimodis servitiis et servitiorum fidelitatibus P. filii *talis*, qui a primevo sue etatis nobis studuit complacere, quandam particulam terre nostre hereditarie habitatoribus destitutam, nomine *talis*, pro una P. villa sufficientem multitudine populorum decorandam, tanquam nostrum honorem, a data presentium per X. annos continuos vel vita sua comite, eidem P. dedimus et contulimus, omnia iura exinde provenientia eidem amministrando; item annuimus, ut quicumque libere conditionis homines ad eandem posses-

¹ Zavaros szöveg.

sionem causa commorandi veniant,¹ libertatem trium annorum perfruantur² et transactis ipsis tribus annis, terragium more consueto aliarum nostrarum possessionum solvitur.

33.

Dénes bán tudósítja temesmegyei népeit, hogy körülköll Jánost visszahíván, P. hívét teszi birájokül.

Dionisius banus etc. fidelibus suis universis Temesiensibus in tenentis de Keuesd et populis ad eandem spectantibus dilectionem omnimodam. quia Johannem filium B. de medio vestri remittentes, P. fidelem et dilectum nostrum, exhibitorem presentium, pro iudice in medium vestri duximus collocandum, officiationem vice nostre persone eidem pleno iure conferentes, igitur eundem tanquam nostram personam in medium vestri recipiatis. Et enim ut in lege vestra ab antiquo aprobata idem vos conservare debeat. . . . (sic).

34.

Pál országbíró birságainak behajtója valakit azok lefizetéséről megnyugtat.

Nos P. exactor viri magnifici Pauli comitis (sic) domini regis etc. Tenore presentium significamus vel damus pro memoria, quod quia . . . de tali de omnibus iudiciis iudiciorum gravaminibus, quorum mole contra Andream gravabantur (sic), nobis omnimodam satisfactionem impendit et fecit, igitur eundem P. de solutionibus iudiciorum sew birsagiorum in quibus[vis] terminis et contra quoslibet convictus usque hodiernum diem fuisset, salva portione sui actoris vel sui adversari presentibus commisimus expeditum.

--

Ime a harmincznégy darabból álló formula-, mondhatnók inkább oklevélgyűjtemény; mert összeállítója az egyes darabok helyi vonatkozásaiból meghagyott annyit, hogy közelebb állnak az oklevelekhez, mint a szorosán vett formulákhoz.

Tartalmukat tekintve, a darabok több csoportot alkotnak, melyeknek legnagyobbja az első való pör, melyre a gyűjtemény darabjainak épen fele — tizenhét oklevél — vonatkozik; a második valópör kilencz oklevelet tartalmaz. A Magyar Pál gimesi

¹ A szövegben *veniat*.

² A szövegben *perfruatur*.

várnagyra és ennek temesi birtokaira vonatkozó darabok száma három; ¹ sőt idesorolandók még a 29 és 30 számú oklevelek is, mert az az „M. magister rector scholarum,“ ki Magyar Pált „benefactor“-ának nevezi és neki két színészt (ioculator) figyelmébe ajánl, kétségtelentül közelebbi viszonyban volt a gimesi várnaggyal, és hihetőleg lakodalmi meghívója s az erre kapott válasz is Magyar Pál révén került a gyűjteménybe; így a Magyar Pálra vonatkozó darabok számát ötre tehetjük. Dénes bántól a gyűjtemény két darabot közöl, és sajtáságos, hogy ezeknek egyike szintén temesmegyei vonatkozású; a másik közelebb állván a tulajdon- és helynevek elhagyása által a formulaszerűséghez, helyi vonatkozásáról nem szólhatunk. Végre egyedül látszik állani a gyűjtemény utolsó darabja, Pál országbíró birság-behajtójának menedéklevele; lehet azonban, hogy e darab és a megelőzők közt is volt valami tartalmi összefüggés, mely a helyi és személyi vonatkozások kihagyásával már meg nem állapítható.

A gyűjtemény figyelmes átolvasójának fel fog tűnni, hogy a darabok, ha nem is vonatkoznak mind egy vidék, egy dioecesis területére, de legnagyobb részök a veszprémi egyházmegye területén élt és lakott egyénektől származik.

A két válópörben Benedek „archidiaconus Albensis Regalis“ tehát veszprémi kanonok szerepel, ki döntőleg ítél a pörlekedő felek között. E dioecesisben van az a „villa Senging,“ melynek plébánosa az esperes elé terjeszti az ügyek állását. Magyar Pál gimesi várnagy történelmileg ismert személy; egy időben tárnokmester is volt²; nagy birtokai voltak Zala és Vas megyékben³; tehát a zalamegyeiek szintén a veszprémi dioecesis területére estek; gyűjteményünkben temesmegyei birtokai említetnek, ezeknek is megtaláljuk okleveles nyomát.⁴ Az oklevél-gyűjtemény e Dunántuli, a veszprémi dioecesisre vonatkozó adatai abban lelik magyarázatukat, hogy összeállítójok szintén e dioecesisből, a zalamegyei Tapolczából vette származását; s gyűjteményébe

¹ Hogy Magyar Pálnak csakugyan voltak Temes megyében birtokai, egyéb forrásokból is tudjuk. L. alább.

² Zalai Okmánytár I. 268 l.

³ Hazai Okmánytár V. 116, Zalai Okm. I. 175 stb.

⁴ Anjoukori Okm. III. 459, IV. 479.

oly darabokat vett föl, melyekhez Tapolca vidékén könnyen hozzáférhetett.

Az oklevelek keltezését illetőleg, a gyűjtemény egyes darabjaiban dátumot nem találunk; e tekintetben az összeállító megőrizte a szigorú formulaszerűséget. De egyes történelmileg ismert szereplők korából nem lesz nehéz a gyűjtemény okleveleinek keltét legalább megközelítőleg meghatározni.

A két válópörben Benedek fejevári esperes és Miklós senzingi plébános említettnek. Legegyszerűbb volna, ha e két egyének egykorú létezését történeti emlékeinkben fel tudnók mutatni; erre nem sikerült adatot találnunk, bár képzelhetetlen, hogy oklevéltáraink gazdag anyagában erre ne akadna adat. Megnéztük a pápai nagy tizedlajstromot, melyet Raimundus de Bonofato és Jacobus Berengarii pápai adószedők készítettek 1332—1337. években a magyarországi egyházak adózásáról¹; annyival is fontosabb reánk nézve e forrás, mert, mint egyéb adatokból kitűnik, gyűjteményünk darabjainak kora épen ez évek tájára esik. Csak hogy a tizedlajstrom, mely kezdetén a váradi, erdélyi esztergomi, pécsi stb. dioecesisekben pontosan felsorolja minden egyházi méltóság, plébánia viselőjének nevét, vége felé, és épen a veszprémi egyházmegyénél e neveket jobbra elhagyja, sőt hézagossá válik; úgy hogy czélunkra benne semmit sem találunk.

Van azonban a második válópörben a 21. számú oklevélben egy közvetett kormeghatározás, mely közelebbi megfigyelést érdemel. Margaretha eltűnt jegyesének felkeresésére, hollétének és esetleges halálának megállapítására püspöki köröző levél intézette az ország összes püspökeihez és egyházaihoz. E püspöki körözőlevelet csakis a veszprémi püspök intézhette a többiekhez, mert úgy az eltűnt jegyes, mint Margaretha, kiknek ügye Benedek fejevári esperes tehát veszprémi kanonok előtt folyt, ez egyházmegye kötelékéhez tartoztak. E köröző levélre válasz is érkezett egy püspöktől, ki magát *Andrásnak* nevezi; e válasz pedig *János* püspökhöz van intézve, vagyis ahhoz, ki a körözőlevelet kibocsájtotta. Nem marad egyéb hátra, mint keresni, a XIV. században, mely két püspök viselte egykorúlag e neveket. Föltevéünket, hogy a köröző-levél kibocsájtója veszprémi püspök volt, támo-

¹ Monumenta Vaticana Hung. Series I. Tomus I.

gatja az, hogy 1347—1357. években csakugyan János nevű püspök tlt a veszprémi püspöki székben. Vele egykorúlag pedig csak egy András nevű püspököt találunk, s ez András erdélyi püspök az 1333 és 1355. évek közt. Az eltűnt jegyest, mint a pör iratai tanúsítják, jobbára az ország határain (per confinia regni) keresték; s ez a körülmény is támogatja azt, hogy a körözésre adott válasz szerzőjéül az erdélyi püspököt kell tartanunk, kinek területe az ország határáig terjedt. A második válópör korául tehát az 1347—1355. éveket nyerjük; s minthogy az első pörben ugyanazon esperessel és plébánossal találkozunk, e pörnek kora is ez évek tájára eshetett.

A többi oklevélbe foglalt adatok is a XIV. század első fele vagy legkésőbb közepe mellett bizonyítanak.

Magyar Pál gimesi várnagy (27, 28, 31. sz. oklevél), kiről már megemlékeztünk, történelmileg ismert személy; róla 1324. és 1355. évek között számtalanszor találunk említést.¹

Dionysius banus alatt azon Dénes szörényi bánt kell értenünk, ki 1335 körül említették (32 és 33. oklevél). És végre azon Paulus, kit a 34. oklevél szövege hibásan „comes domini regis“ czímmel illet, csak azon nagymartoni Pál országbíró („comes Paulus iudex curiae domini regis“) lehet, kivel 1328—1348 közti oklevelekben gyakorta találkozunk.

Mindezeket összegezve, a gyűjteményünkbe foglalt összes oklevelek korát az 1324—1355. évek közé tehetjük; így tehát a másoló, ki vegyes tartalmu kéziratát, melynek végén állanak e formulák, 1385-ben fejezte be, korához közel eső oklevelekből, melyekhez úgy származási helyénél, mint nem nagy régiségöknél fogva könnyen hozzáférhetett, állította össze gyűjteményét.

Ismeretes, hogy az Árpádok korából teljes formulagyűjtemény nem maradt reánk, bár egyes darabokat felmutathatunk;

¹ 1324 évben Zalai Okmánytár I. 175. l.; 1328-ban Zalai Okm. I. 215; 1330-ban Zalai Okm. I. 248; 1332-ben Zalai Okm. I. 268; 1335-ben Anjoukori Okm. III. 132, 211, 234; 1336-ban Anjoukori Okm. III. 254, 296; 1337-ben Anj. Okm. III. 341, 429; 1338-ban Anj. Okm. III. 459; 1340-ben Anj. Okm. IV. 2. Hazai Okm. V. 116; 1341-ben Anjoukori Okm. IV. 75, 101, Hazai Okm. V. 117; 1344-ben Anj. Okm. IV. 446, 466, 479; 1355-ben Fejér Cod. dipl. X. 3. 292. stb.

a legrégebb ekkoráig a Nagy Lajos korabeli „ars notarialis“; ennek korát a mi formuláink, melyek részben még Róbert Károly korából eredhetnek, de Nagy Lajos első uralkodási éveinél semmi esetre sem ifjabbak, kétségtelenül megelőzik; s már azon körülmény is, hogy bennök birjuk az Árpádok korához eddig legközelebb eső formuláinknak — igaz — kis terjedelmű sorozatát, a gyűjtemény értékét emeli előttünk annyival is inkább, mert azok valósággal létezett oklevelekről készültek és valóban megtörtént jogesetekről szólnak.

Belső tartalom tekintetében kiváló figyelmet érdemel a két válópör, hazai házasság-jogunk érdekes két emléke, mely hazai canonistáinkat kétségtelenül fogja foglalkoztatni.¹ S így a gyűjtemény egyformán érdekes a diplomatikusra és a jogászra nézve.

¹ Egyik kiváló canonistánk, Dr. Kováts Gyula már foglalkozott s az egyikkel, l. a M. T. Akadémia II. osztályának 1885. évi október havi ülésén tartott előadását.

